

ТМ	Г. XXX	Бр. 3	Стр. 405 - 410	Ниш	јул - септембар	2006.
----	--------	-------	----------------	-----	-----------------	-------

UDK 329.12:502

Претходно саопштење

Примљено: 06.03.2006.

Јан Келер

Здравствено-социјални факултет

Острава (Чешка)

ЛИБЕРАЛИЗАМ И ПРАВА ПРИРОДЕ*

Резиме

Аутор у раду плази од либерализма схваћеног као израза свеобухватне еманципације, поштовања различитости и уважавања права других и захтева који пред њега постављају тежње да се права прошире и на друге ентитете на Земљи. У том смислу указује се на дилему либерала: како заступницима дубинске екологије доказати да се једино за људе везују права и слободе, и како енвайронменталисте убедити да људска права треба да служе једино интересима популације која сада живи.

Кључне речи: либерализам, дубинска екологија, енвайронментализам

У прошлости је либералистичко учење увек служило подршци покрета који се залагао за ширење основних права и слобода на низ нових и до сада потлачених субјеката. У току последња два века, на тај начин су иста права и исте слободе поступно признавана нижим социјалним слојевима, домородачком и обојеном становништву, женама и многим раније непризнаваним социјалним мањинама.

Свако такво проширење права било је праћено констатовањем да је заједница слободних и узајамно равноправних бића управо била проширена новим члановима. Такво проширење је, по правилу, деловало против другог либералног принципа, а нарочито против принципа о светости и недодирљивости имовинских права. Јужњаци су признање људских права црнцима схватили као крађу дела, њиховог потпуно легитимно нагомиланог богатства. Са тим осећањима су у прошлости многе ауторитарне главе породица приступале питању изједначавања права жена.

* Одломак из књиге: Jan Keller, *Šok z ekologie aneb Politické systémy v rozpacích*, Českí spisovatel, Praha, 1996.

Победнички наступ цивилизације која се заснива на принципима либерализма, значио је уједно наставак "поробљавања земље", владавину приватних имовинских права над деловима природе, који су све до сада били пука дивљина. Колонизација земље, која је изворно значила и потчињавање њених домородачких становника, преовладава и након повлачења класичног колонијализма. Земља и све што на њој живи, остаје предмет бескомпромисне експлоатације. Прекомерна експлоатација води до нарушавања екосистема у локалним, регионалним и глобалним размерама. То у својим последицама значи исти неетички приступ свим ванљудским формама живота као што се угрожавају и животни интереси још нерођених генерација. Док дубински еколози указују на неморалност првог аспекта, енвайронменталисти, који су усмерени мање филозофски, а више практично, наглашавају, пре свега, други аспект.

Пред либерализмом се у оба случаја поставља важна дилема. У полемици са дубинским еколозима, либерал мора да докаже да друге форме живота не заслужују обзире упоредиве са обзирима у вези са правима и слободама резервисаним за људе, што значи да је исправно то што је, једном за увек, завршен процес проширења круга адресата права и слобода. У полемици са енвайронменталистима, либерали пак морају да образложе зашто би људска права требала да служе једино интересима популације која сада живи.

Екологија овде ни мало не излази у сусрет либералном мишљењу. Ни у ком случају, са њим се не може образложити право људи на владавину над осталим формама живота. Основни еколошки принцип није господарење једних над другима, већ узајамна зависност свих коегзистентних делова у оквиру целине.

Екологија и њоме инспирисана филозофија немају превише разумевања за представу о изузетности човека. Речима Алда Леополда: Бог је своју представу започео много милиона година пре но што је у заједницу дошао човек и све то време био је потпуно задовољан растом биљака и певањем птица.

Упркос томе, човек се брани ширењу својих права на остале чланове заједнице. Дубински еколози сматрају да у томе човек никако није у праву. При том, у самој основи либералних права открива се сасвим прозаично право јачег које човеку омогућава да диктира ко ће бити обухваћен заједницом равноправних бића, а ко ће, напротив, бити трајно изопштен. Слободоумна радикална парола *laissez-faire, laissez-passer* у овом се случају, по правилу, мења у обичан позив за некажњеним отимањем, као да је несрећна борба између човека и природе, на крају крајева, већ одлучена.

Дубински еколози, на против, упозоравају да се ради о борби коју човек никад не може добото, макар стајао на самом врху пирамиде живота. Тај који стоји на врху узајамне сложене међузависне

еколошке пирамиде, увек је само рањивији и за функционисање целине безначајнији од делова који су ближи њеној основи.

За дубинске екологе потреба ограничења слободе човека у односу према природи произилази управо из чињенице да природа не припада човеку, већ човек припада природи. Признамо ли да је човек део заједнице живих бића, тешко ћемо образложити његово право да друге искључује из те заједнице. Ти који природи одричу било каква права, понашају се као типични потомци Јужњака и доследни либерал би морао да им прогласи одлучан рат.

Истина је да природа сама не протестује и за своју одбрану не пише петиције. Међутим, постоје политичари који су способни да на основу тога тврде како природа није угрожена и да није оштећена. На неки начин, тако заборављају чињеницу да се већина оних који су се у Америци борили за укидање ропства били белци.

Мање радикални енвиронменталисти, који немају намеру да напусте антропоцентрични поглед на свет, инспирисани су упознавањем екологије у једном другом виду. Растући утицај људских активности на природу, у крајњим последицама угрожава и самог човека и то истим темпом којим снижује саморегенеришуће способности екосистема. Сужавањем простора стављеног природи на тај начин смањује шансе за преживљавање људских потомака. Уколико не ограничимо нашу властиту слободу у односу према природи, то је исто као да би из заједнице равноправних искључили нашу сопствену децу и унуке. Такав приступ је могућ само зато што злоупотребљавамо чињеницу да досад нерођени немају гласачко право.

Као дубински еколози, тако се и антропоцентрични енвиронменталисти у својој аргументацији позивају на принципе либерализма. Док дубински еколози протестују против ограничавања обима етичке заједнице, дакле круга бића чија смо права дужни да толеришемо, енвиронменталисти се позивају на права већине да успостави своју вољу: и ако смо данас у мањини, иза нас стоје гласови наше деце која имају право на ненарушену природу управо тако као и ми.

Практична политика, која се изјашњава као либерална, на жалост, покушава да ставове радикалних, али често умерених еколога прогласи за напад на људска права и схвата их као ограничавање људске слободе. То је разумљиво зато што практична политика почива на претпоставкама раста који је данас достижан једино уз цену прекорачења прилива сунчеве енергије у природи, што значи на начин који у својим последицама слаби регенерацијске способности екосистема. Таква политика може једино бити образложена указивањем на вишу вредност, чијем досезању треба да служи наставак систематичне ликвидације остатка природе. Вредност људских права и слобода омогућава сличну аргументацију.

У одбрани пред тако озбиљним и, пред јавношћу, дисквалификујућом оптужбом, еколози се опет позивају на искуства из развоја либерализма кад су – како је већ речено – робовласници укидање ропства схватили као бестидну интервенцију у њихова природна права, а слично су се, у време ширења слобода жена, осећали ауторитарно постављени мушкарци који су на челу породице стајали вековима. Шта више, еколози апелују на свакодневни морал који, као што знамо, у својем језгру значи способност добровољног ограничавања своје властите слободе у корист другог и то тамо где сличан гест не намећу никакве правне норме.

Ради се између осталог, о проблему да ли ограничење самовоље тиранисања домаћих животиња шкоди људским правима заинтересованих садиста. Чим једном признамо да не шкоди, тешко ћемо доказати да су та права ограничавана деловањем на масовној сечи прашума или интервенцијом за одбрану масовно ликвидираних животињских и биљних врста, које се исто тако ником не жале.

Свет класичних либералних представа је озбиљно изненађен последицама које произилазе из одбијања права садиста на мучење "нижих" живих бића. За обичног либерала подразумева се да толерантност према другим људима и њиховим деловањима обухвата и толерисање њихових често врле нетолерантних поступака са природом. Наступајућа еколошка криза радикално проблематизује беневоолентну претпоставку. Уколико слободу човека према природи ограничимо само безначајно или то уопште не учинимо, тешко ћемо то као биолошка врста преживети. Ограничимо ли слободу израженије, то неће моћи да преживи идеологију либерализма у којој је цео остатак живог и неживог света деградиран на пуко средство трпљења у служби људске еманципације. Ово противуречје није било битно у доба када је слободе било у мали количинама, док је природних извора било у релативном изобиљу, а либерализам, је заиста идеално учење за ретко настањену планету.

Либерализам је плод вере у благодарност експанзије, а укоренен је у представи бесконачног раста и неограничене енергије. Историјски, он је израз снаге и самосвести економски јачег. Тако је данас, према Алану Дурингу, либерално учење о једнаким правима за све, практиковано у земљама које су достигле тако висок ниво потрошње да не може бити проширен на све. Либерализам је деловао као идејна пратња процеса захваљујући коме је модерни човек добио способност да мења екосистем далеко изнад нивоа актуелних потреба за сопствено преживљавање.

Еколошки обзири пак подразумевају сасвим другачији приступ. Изузетност човека није могуће извести из његовог положаја у бисистему, управо као што из тог положаја није могуће извести било које право на колонијализацију преостале природе. Изузетност чове-

ка може почивати једино у његовој способности да води рачуна о правима других живих бића и да процењује властите одлуке узимајући у обзир та права. Ни једно друго биће није способно за нешто слично.

У том погледу је становиште дубинских еколога морално више од становишта прагматичних енвиронменталиста. Док ови други спроводе заштиту природе једино као осигурање од ризика повратног угрожавања наше врсте, дубински еколози се залажу за обзир и тамо где то из чисто сврховитог становишта није неопходно. Људи не треба да се према природи понашају боље само зато што ће се она тако понашати боље према њима. Респектовање живота има своју највишу вредност управо тамо где човек од таквог понашања нема материјалне користи. Уколико средину штитимо да не би ликвидирали издашни извор сировина, рекреационих могућности или естетских уживања, у томе нема нечега моралног. Област стварних моралних вредности почиње тек када бринемо за средину која нам ништа слично не нуди, на пример, када се ради о средини строго заштићених и непосвећених паркова.

Са гледишта ограниченог утилитаризма, сличан став је чиста бесмислица. То зато што је морал утилитаризма безобзирност према свему што нам моментално не може пружити опипљиво задовољавање. Став дубинске екологије је више либералан него утилитаристички. То је у ствари схватање либерализма до његових најсветлијих резултата, конкретно, схватање централне либералне тезе према којој ствари треба пустити да се одвијају у основи слободно.

Либерализам се рађа из отпора према свим формама интервенционизма. Зато је потпуно разумљиво да тај став треба да подржи, у првом реду, слободно предузетништво и ослободи га како од ирационалних сталешких баријера, тако и од директних интервенција апсолутне државе. Уједно, принцип препуштања ствари њиховом слободном току шири се и на ту област друштвеног живота која са економским профитом непосредно није у вези. Цела област друштвених односа ослобађа се од претходних баријера и традиционалних ограничења. Управо у томе лежи стварно ширење људске слободе, која значи поступну еманципацију непрестано нових група људи. Еколозима и енвиронменталистима није стало до ничег другог него до ширења истих принципа на још ширу област живих бића како би принципи либерализма постали универзални.

Оставити стварима у природи слободан ток уједно значи ограничити интервенцију човека у природној средини. Сваки либерално оријентисан појединац требало би да у обзиру на природу сам учини управо тај гест који је либерализам од почетка тражио од угњетавајуће државе: у максимално могућој мери се повући, не интервенисати, дићи руке.

За либерализам то не значи ништа мање него настанак његовог часа истине. Показаће се колико је либерализам од почетка схваћан као израз свеобухватне еманципације, поштовање различитости и уважавање права других, а колико је то само полетна идеолошка пратња и бланко меница за неспутану експлоатацију свега што је на располагању и што не може написати протесну петицију.

У либерализму је несумњиво присутна како агресивност покретана мотором профита, тако и потенцијална обзирност садржана у обавези да се другима остави њихова слобода и стварима њихов слободни ток. Екологија је тако за либерализам постала тако велики изазов да ће се управо на њеном пољу одлучити која ће од ове две могућности на крају превагнути. Уколико то буде прва, разграбићемо остатке природе под геслом недодирљивости наших људских права. Уколико победи друга, доказаћемо тако да је биће које се позива на своја права и слободе управо то биће које их је истински достојно.

Са чешког превела мр Сузана Павловић

Jan Keller, Ostrava

LIBERALISM AND RIGHTS OF NATURE

Summary

In the paper, the author starts from liberalism, understood as an expression of general emancipation, tolerance of differences, respect of other people's rights, and demands made by efforts to expand those rights to other entities on Earth. In that respect, the liberal dilemma is emphasised: how to prove to the advocates of deep ecology that rights and liberties are only applicable to humans and how to convince the environmentalists that human rights should only serve the interests of the currently existing population.

Key Words: Liberalism, Deep Ecology, Environmentalism